

УДК*811.161.2'373'38:821.161.2.Багрянний*
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.1.48>

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ІВАНА БАГРЯНОГО

LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF IVAN BAHRIANYI'S IDIOSTYLE

Олексенко В.П.,

orcid.org/0000-0002-1358-6325

доктор філологічних наук,

професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету

У статті *зазначено*, що художня література посідає особливе місце в житті кожного свідомого громадянина. *Констатовано*, що художній текст є не тільки результатом творчої діяльності, але й психології кожного читача. *Установлено*, що в художньому стилі значну роль відіграють мовні засоби, використані з метою побудови і характеристики образу, передачі почуттів героя, напруженості подій та колориту місцевості. *Закцентовано*, що досягнути цього допомагає поєднання елементів функційного мовного стилю, літературної мови та вміння письменника володіти її виражальними засобами. *З'ясовано* причини і чинники сучасного вживання художніх засобів в ідіостилі письменника, адже на основі функційно-стилістичного аналізу лексики у творах письменника визначаємо її особливості. *Виявлено* художні засоби і *досліджено* мовностилістичні властивості творів Івана Багряного. *Стверджено*, що формуванню художнього твору слугує загальна образність мови та вживання окремих образних слів. *Зазначено*, що саме завдяки цьому виявляються емоційно-експресивні, метафорично-змістові аспекти художнього стилю, основою якого є літературна мова, де слово виконує номінативно-образотворчу функцію. *Обґрунтовано*, що кожен художній твір Івана Багряного є оригінальним і неповторним. Проаналізувавши мовностилістичні особливості творів письменника, *встановлено*, що досягає художньої майстерності автор за допомогою різноманітних мовних засобів. Фактичним матеріалом *підтверджено*, що Іван Багрянний має у своєму творчому арсеналі досить багатий набір художньо-виражальних засобів, якими він послуговується з метою надати творам виразності, художньої досконалості, оригінальності та експресії.

Ключові слова: мовностилістичні особливості, ідіостиль, мовні засоби, художньо-виражальні засоби, епітет, метафора, порівняльні конструкції, номінативні речення, парцеляція, однорідні члени речення.

It's mentioned in the article that fiction occupies a special place in the life of every conscious citizen. *It is stated* that the literary text is not only the result of creative activity, but also the psychology of each reader. *It is established* that in the artistic style, a significant role is played by linguistic means used to build and characterize the image, convey character's feelings, the tension of events and the colour of the area. *It is emphasized* that this is achieved by combining elements of the functional linguistic style, literary language and the writer's ability to master its expressive means. The reasons and factors of the modern use of artistic means in the writer's idiosyle *are clarified*, because we determine features of the vocabulary on the basis of its functional and stylistic analysis in the writer's works. Artistic means *are identified* and the linguistic and stylistic properties of Ivan Bahrianyi's literary works *are investigated*. *It is argued* that the formation of a work of art is served by the general imagery of language and the use of individual figurative words. *It is noted* that it is thanks to this that the emotional and expressive, metaphorical and semantic aspects of the artistic style *are revealed*; the basis of which is the literary language, where the word performs a nominative and figurative function. *It is substantiated* that each artistic work of Ivan Bahrianyi is original and unique. Having analyzed the linguistic and stylistic features of the writer's works, *it was established* that the author achieves artistic mastery with the help of various linguistic means. *It's confirmed* by the factual material that Ivan Bahrianyi has in his creative arsenal a fairly rich set of artistic and expressive means, which he uses to give the literary works expressiveness, artistic perfection, originality and expression.

Key words: linguistic and stylistic features, idiosyle, linguistic means, artistic and expressive means, epithet, metaphor, comparative constructions, nominative sentences, parcellation, homogeneous members of the sentence.

Постановка проблеми. Загальновідомим є твердження, що художня література посідає особливе місце в житті кожного читача, а художній текст є результатом не тільки творчої діяльності, а й його психології. В художньому стилі значну роль відіграють мовні засоби, використані з метою побудови образу, передачі почуттів героя, напруженості подій та колориту місцевості. Досягнути цього допомагає поєднання елементів функційного мовного стилю, літературної мови та вміння письменника володіти її виражальними засобами. Також створенню художнього твору служать загальна образність мови та вживання

окремих образних слів. **Актуальність** нашої розвідки зумовлена необхідністю ґрунтовної характеристики мовностилістичних особливостей творів Івана Багряного, неперевершеного майстра художнього слова.

Особливість мови його творів полягає в яскравому вираженні індивідуальності й неповторності, в єдності комунікативної й естетичної функцій тексту, у широкому використанні мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Івана Багряного на сьогодні була вивчена передусім з погляду літературного. До аналізу літературної спадщини письменника звер-

талися В. Дмитренко, М. Жулинський, Г. Костюк, С. Мишида, М. Сподарець, М. Ткачук, Т. Яценко. Вони у своїх наукових студіях тією чи тією мірою торкалися питань аналізу творів письменника з погляду літературознавства. Дослідження мовностилістичних засобів у художніх творах Івана Багряного дасть змогу збагатити знання про лексичне багатство та синтаксичні особливості творів митця.

Мета нашої студії – аналіз мовностилістичних особливостей творів Івана Багряного.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– схарактеризувати лексичні засоби у художніх творах письменника;

– з'ясувати мовностилістичні особливості у творах письменника;

– виокремити та проаналізувати лексичні засоби;

– встановити функційне навантаження синтаксичних конструкцій у творах митця.

Методи дослідження: Характер аналізованих мовних одиниць і їх стилістичних особливостей потребував використання таких методів: **описовий** (з метою інвентаризації, систематизації й інтерпретації лексем); **тематичної класифікації** (для розподілу одиниць за лексико-семантичними групами); **функційний** (для з'ясування семантики й функцій лексем у певному контексті).

Виклад основного матеріалу. У художньому стилі суб'єктивний момент відіграє провідну роль. Уся навколишня дійсність представлена через авторське бачення. Проте в художніх тестах ми спостерігаємо не лише світ письменника, а й його почуття, емоції та думки. Завдяки цьому виявляється емоційно-експресивні, метафорично-змістовні аспекти художнього стилю, основою якого є літературна українська мова, де слово виконує номінативно-образотворчу функцію.

Кожен автор має в своєму творчому арсеналі певний набір художньо-виражальних засобів, якими він послуговується з метою надати творів оригінальності та експресії. Засоби виразності, використані в художньому тексті, створюють індивідуальний стиль, автора.

Із-поміж традиційних лексичних засобів Іван Багряний найчастіше вдавався до використання **епітетів**, однією з функцій яких було зображення жорстокості, знущання над людьми та приниження народу. Письменник досить майстерно послуговується книжною лексикою в своїх глибоко-психологічних творах, де присутній повний кольоровий спектр, проте особливе значення мають **епітети сірий, чорний та вогненний** [9].

Епітетом **«сірий»**, вираженим прикметником, наголошено на самотності людини, на тому, що вона забута чи покинута: *«Він був сам, самісінький, як палець. Сіра людина, здана сама на себе, покинута напризволяще»* [4, с. 448]. *«Сірою»* письменники також характеризують масовість, схожість, жалюгідність людей: *«Тут вишикувалося понад чотириста людей, – ні, не людей, а сірих істот у подертому блудному ганчір'ї, з пом'ятими й брудними обличчями, з такими ж торбами на спинах, – понад чотириста скоцюрблених голодом, холодом, утомою й страхом жалюгідних істот»* [4, с. 246]. Неодноразово Іван Багряний характеризує значну кількість людей висловами *сіра маса, сіра лава, сіра колона* або *сіра лавина людей*. Наприклад: *«А надворі ту всю людську лаву брали, як у шори, дві тісні й довжелезні шпалери, найжаченої сталевими цівками автоматів і злісними очима, так ніби причиною того, що вони мусили підставляти тут свої голови під бомби, була саме ця сіра людська лава»*; *«Вишиковані в довгу колону 'по чотири', вони являли собою вже цілком знеособлену сіру масу»*: *«Сіра колона людей, замотаних у ковдри й простирадла...»* [4, с. 246]; *«Вона лише бачила суцільну сіру масу людей, деś ведених на страту. І не хотіла з ними розлучатися, мов це вели останніх людей, що були на цьому світі...»* [4, с. 275]. Письменник використовує епітет **«сірий»** аби позначити знеособленість персонажів.

Часто вживаним кольористичним епітетом є лексема **«чорний»**. Його вжито переважно для передавання страждань та важкого становища, в якому перебувають персонажі: *«І це – чорна загибель, моторошне царство руїни, безнадії, краху людської душі – безповоротно й назавжди»* [4, с. 65]. Епітетним словосполученням **«чорні руки»** у рядках повісті «Огненне коло» зображено важкі умови, в яких перебували герої, та те, через що вони пройшли: *«Сиділи, посхилявши печально голови, очі їм попідпухали, як у китайців, вони дивилися на свої брудні штани та репані, аж чорні від бруду й крові руки, покладені на коліна...»* [5, с. 97].

У романі «Тигролови» епітет **«чорний»** виконує стилістичну функцію пейзажної деталі у поєднанні з іменником «вода»: *«То були дивні, чарівні ночі в казкових первісних пралісах, на бистрій, мерехтливій воді, на чорній воді з золотими арабесками»* [7, с. 219]. Епітетне словосполучення **«чорна вода»** передає позитивне естетичне враження від природи, підтримане контекстом таких епітетів, як: *дивні ночі, чарівні ночі, казкові праліси, золоті арабески* [9].

Епітет «вогненний» здебільшого використано у метафоричних авторських образах: *палаючий комиш, язика полум'я, вогненні пилки та вогненні пелюстки* у рядках з повісті «Огненне коло»: «Язика полум'я гойдаються і йдуть розстольнями, ніби то гойдаються **вогненні пилки**, покладені зубцями вгору» [9; 5, с. 13]; «Сліпуче «панікадило» пливе над землею в чорному морі ночі. Пливе, й роняє тоненькі смужки диму, як серпантину. І всюди **вогненні пелюстки**. Ціла веремія» [5, с. 11]. Цей роман сповнений описами страждань людини та описами воєнних катастроф: «Праворуч, позначаючи обрій, пирскають іскрами **вогненні островки** – то горять селища, а між тими островами то там, то там раз по раз спалахують **вогненні гейзери** – то б'ють туди гармати й падають бомби» [5, с. 13].

Іван Багряний наповнює прикметники з нейтральним змістом контрастною образною символікою, передаючи сутність епохи, яку змальовував письменник, даючи змогу читачеві глибоко проникнутись стражданнями невинної людини.

Характерним для художнього тексту є наявність підтексту, який виникає при використанні автором мовних засобів, передусім засобів художнього та звукового мовлення. Образність мовлення передбачає вживання слів у метафоричному значенні [17].

Художньому стилю Івана Багряного притаманні лаконічність, динамічність, простота та поглиблений психологічний аналіз. Персоніфікуючи реалії природи в романі «Сад Гетсиманський», автор наділяє їх функціями живих істот. Наприклад: «Мимоволі, мабуть, через ту мову, через ту інтонацію, з якої **дихала степова сила його землі**, він просякався довірою до цієї людини [3, с. 296]; Андрій міцно стискає повіки і слухає всією душею бурхливі каскади звуків, схоплюючи найменші нюанси – найніжніші **ридання флейт і зітхання валторн**, октави басів, вчуваючись в тяжку погрозу, в сокрушаючий гнів, що десь гряде...» [3, с. 273]. Поєднуючись із порівнянням, метафора увиразнює зображення материнських страждань: «Через гори високії, через води глибокії, через краї чужі несходимі **мчить вона ластівкою**, за синами шукаючи, їх виглядаючи, та й повертається назад змучене, – нема» [17; 3, с. 5].

Іван Багряний вдається не до об'єктивного опису явищ, як більшість письменників, а до суб'єктивного. Події передаються через спостереження та почуття персонажів: *серце йому тьохнуло* [3, с. 387]; *по серцю перебігає холодок* [3, с. 437]; *Андрій сховав посмішку* [3, с. 437]; *тяжка гора сповзла з плеч* [3, с. 428]; *перенапружені людські серця від тієї пісні стинаються*

[3, с. 500]; камера заходилась реготом [3, с. 353]; *його огортає жах* [3, с. 187]; *приходила байдужість* [3, с. 425]; *ожити душею* [3, с. 262]; *Андрія душив усю ніч волохатий і жахливий кошмар* [3, с. 327].

Навколишній світ героїв також сприймається залежно від їх душевного стану: *хвиля хитіння помалу розросталася* [3, с. 405]; *по тюрмі почали кружляти таємничі й неймовірні чутки* [3, с. 478]; *тоді заходила зловісна, гнітюча тиша* [3, с. 431]; *посаджено зацьковану, безпритульну українську пісню в тюрму* [17; 1, с. 420].

У романі «Сад Гетсиманський» метафора виконує свою зображальну та аксіологічну функції, увиразнюючи опис та роблячи його більш матеріальним: *пісня гойдалася* [3, с. 460]; *земля горить у вогні повстання* [3, с. 383]; *пісня стелиться над сонним звалищем* [3, с. 394]; *по камері прокотилась сміх полегиення* [3, с. 407]; *Сашико мав п'ятнадцять років – вік, коли саме починають виростати крила* [3, с. 381]; *його оглушила Андрієва тирада* [3, с. 250]; *дні і ночі безнадійно переплутались* [3, с. 263].

Однією з найважливіших функцій метафори авторської є передача психологічного та емоційного напруження й характеристика душевного стану людини: *келих наповнився до краю* [3, с. 191]; *голова йому гуділа* [3, с. 428]; *він упивався своєю могутністю* [3, с. 365]; *надцерблена вже його воля* [3, с. 386]; *зиарпані горем серця* [3, с. 476]; *серце Андрієве обливається кров'ю* [3, с. 481]; *Андрій вирішив врятувати свою душу* [17; 3, с. 460].

Розгорнуті метафори у творі «Сад Гетсиманський» дозволяють більш точно та образно змалювати картини персоніфікувавши людські почуття. Психологічне навантаження тексту автор підсилює метафорами, в яких підметом виступає вигук або відвігуковий іменник: «*Те нукання капало, як краплини з даху після великого грозового дощу*» [3, с. 253]. За допомогою метафор Іван Багряний також передає нервову напругу героїв, зображує їхні почуття та переживання: «*Зацьковане серце, дезорієнтоване геть остаточно, не йняло віри, а свідомість переконувала, що це, мабуть, Катерина* [3, с. 259].

Іван Багряний уміло збагачував мову творів різними метафоричними утвореннями. Настрої, почуття і переживання народу він передавав за допомогою конкретно-чуттєвих форм, надаючи їм нових виражальних властивостей. Усі метафори, використані письменником, є оригінальними і дозволяють по-новому описати події та образи. Іван Багряний володів безкінечними можливостями у зображенні людських страждань, підсилю-

ючи ефект на читача за допомогою влучно підібраних художніх засобів. Використані в романі метафори набувають ознак власного естетичного буття, зумовленого підходом митця до творення та сприйняття крізь призму його вміння бачити надзвичайне в звичайному.

В арсеналі мовновиражальних засобів Івана Багряного чільне місце посідають **порівняльні конструкції**, що різняться структурою та функційно-семантичним навантаженням.

Такі порівняння приєднуються сполучниками **як, мов, немов, ніби, немовбито**: «Очі її – фари – було замазано чорним і залишено дві щілини, **як у kota**, ті щілини дивилися вниз, освітлюючи невеликий клапоть землі» [2, с. 121]; «Так Максим борсався посеред спалахів ракет із трьох боків, **мов у зачарованому колі...**» [2, с. 114]; «Голова й серце йому загуділи, як від важкого вдару дзвін, – то завирувала дика кров, **немовби шаліючи**, не підкоряючись ні волі, ні розумові» [20; 2, с. 128].

Порівняльні конструкції у творах Івана Багряного мають переважно таку структуру: **суб'єкт (предмет) порівняння – об'єкт (образ) порівняння – основа порівняння**. Об'єкт може бути виражений одиничним іменником: «Пісня забурхала, **як повінь**, розтворюючи геть усе – всякий смуток і жаль» [2, с. 67]; об'єктом-іменником, означуванням прикметником: «Ось офіцер, довготелесий і горбоносий, **як біблійний пророк**, сидить на ослику...» [2, с. 70]; об'єктом-іменником з кількома залежними словами: «В устах Соломона щойно сказана фраза 'Божу кару' звучала страшно, **як брудне, дивовижне блюзнірство**, вдаряючи сопухом цинізму і фальші в ніс» [2, с. 73]; «Солдатик мовчав, **як зацькований, переляканий звірок**, конвульсійно вчепившись в рушницю» [2, с. 185]. Також порівняння може виступати об'єктом-іменником у непрямому відмінку з залежними словами: «Та під повіками було сухо й гаряче, **як під розпеченими заслінками**» [2, с. 284].

У романі «Людина біжить над прірвою» Іван Багряний акцентував на зображенні внутрішнього світу людини, а порівняння у системі всіх образних засобів роману є одним із ключових, визначаючи ідейне спрямування твору. Найбільш поширеною конструкцією в творі є та, яка увиразнює психологічний портрет персонажів [20].

У творі вжито порівняння, що передають особливості поведінки людини в певній ситуації: «А мушкетери дивились на великого начальника, **мов вірні пси**, чекаючи, чим скінчиться його тарабанення пальцями по шахівниці» [2, с. 131]; «Він тягнувся за старшиною, **як нитка за голкою**» [2, с. 159].

Негативне значення мають порівняльні конструкції, які містять назву тварин: «Тут Кутузов **шарпнувся, стрибнув убік і панічно побіг, подався стрімголов, вистрибом, як козел**» [2, с. 304]; «Вони **порпалися нишком у тих руїнах, немов цури**, то тут, то там» [2, с. 87]; «Він завжди намагався сидіти на Олімпі самотньо, і тепер теж сидів один серед багатьох і понуро пив, **як верблюд**, поки рід плив собі пісним морем» [2, с. 71].

Оригінальності порівнянь Іванові Багряному вдалося досягти завдяки незвичайній сполучуваності компонентів порівняльних структур: «Ця піша колона **вражала, як анахронізм**» [2, с. 68]; «Останні кілометри Максим іде, **як сомнамбула**, з останніх сил долаючи вже останні метри» [2, с. 383].

Іван Багряний асоціював слово «душа» з предметною та абстрактною лексикою: «І все те помалу зосереджувалося в одних великих і мерехтливих очах, з яких дивилася чиста, кришталева, безмежно любляча й велика, **як всесвіт**, душа» [20; 2, с. 380].

Отже, порівняння в романі Івана Багряного «Людина над прірвою» вказують на оригінальність та неповторність стилю автора. Різноманітні порівняльні структури увиразнюють авторську мову, надаючи їй додаткових відтінків, посилюють ефект впливу на читача.

Художні твори Івана Багряного здебільшого наповнені мовним колоритом Наддніпрянської України, батьківщини автора: «На покуті, залитий сонцем, під сліпучою синявою неба, сидів старий Чумак. Як живий. Величезний портрет в олійних фарбах був виконаний хоч і по-дилетантськи, але натхненно, з Божою іскрою. Сонце било повинню. Старий Чумак, бронзовий і мускулястий, дивився просто в очі кожному і посміхався. Посміхався в свій довгий запорозький вус, як це він робив завжди. Монументальний, кремезний і могутній, як сама земля, коваль Чумак. Патріарх свого племені, дебілого й рясного. В робочому фартусі, отак, як щойно прийшов з роботи, лише скинув кашкета, сидів він під сліпучо-синім небом і під гілкою бузку...» [6, с. 8]. Трапляються в романах письменника й лексеми, характерні для мови західноукраїнських регіонів: «А чи згубили маршрути, збилися в тумані, і згромадившись на зрадливих рифах, **алармують**, і димлять, і хукають в небо; Пішоходами бігли люди, поховавши носи в ковніри» [7, с. 300].

Лексику, вживану у текстах Івана Багряного, можемо класифікувати таким чином:

1) застарілі слова: **румовище** (руїна) – І чувся дух – ледве вловний специфічний дух безмежного **румовища** [4, с. 324]; **скоростріл** (кулемет) – А на світанку ... в місті загомоніли **скоростріли**

[4, с. 41]; **сильвет** (силует) – *Миготіли сильвети гір...* [7, с. 13]; **голярна** (перукарня) – *В розпачі хлопці зайшли до голярні* [7, с. 428]; **ступнів** (градус) – *Мороз стояв ступнів на сорок п'ять* [7, с. 460]; **чардак** (палуба судна) – *Люди, стояли на чардаку і вдивляючись в сиву пустелю, обертались обличчям на захід* [7, с. 23]; **цаль** (дюйм) – *Вони відступали з боями ... уступаючи кожний цаль рідної землі з великим опором*; **резигнація** (смиренність) – *Петро встає, а тоді нахилиється над Романом і говорить йому в саме лице, в заплющені утomoю й резигнацією очі* [5, с. 146];

2) рідковживані: руків'я (рукоятка) – *Стискав руків'я автомата* [5, с. 176]; **таця** (піднос) – *Гарсон примчав на велетенській таці гору тарілок зі стравами й без страв* [7, с. 434];

3) західноукраїнські: світлина (фотографія) – *Цікаві світлини* [7, с. 131]; **однострій** (уніформа) – *Люди в бамлагівських одностроях ожили і кинулись стрімголов до подарунків* [7, с. 50]; **руханка** (фізичні вправи) – *Запнута кулинкою, орудувала на сонці над водою, як вправний спортсмен на вранішній руханці* [7, с. 146]; **п'ястук** (кулак) – *Він стиснув щелепи й стиснув п'ястуки* [21; 6, с. 104].

Фіксуємо у творах письменника й діалектизми: **обцас** (каблук) – *Максимові нагло ніби хтось наступав обцасом на саме серце* [4, с. 510]; **церований** (штопаний) – *Стареньке вбрання на них було вже цероване-перецероване* [7, с. 441]; **гейби** (неначе) – *І хоч серед них багатьом по 20-25 років, але всі вони гейби діди* [7, с. 17]. Особливої функції такі слова не виконують, вони радше передають вплив на автора у різних мовних ситуаціях [21].

У художній творчості Івана Багряного використано застарілі слова та діалектизми аби показати просторово-часові зв'язки із живою українською мовою та додати елементи реальності.

Найяскравішою ознакою творчості Івана Багряного є його здатність заглиблюватися у навколишній світ. У художньому доробку письменника вдало вжито різноманітні експресивні синтаксичні побудови:

1) ланцюги номінативних речень: «*Сонячний Львів. Величезні юрбища... Рідні й нерідні, близькі й далекі, але все свої – друзі, товариші, матері, батьки, сестри...*» [1, с. 223];

2) неповні речення: «*Кожен чистив свою. Наталка вінчестера. Старий Сірко теж вінчестера. Гриць свою «японку». А Григорій – трілінку*» [1, с. 82];

3) незакінчені речення: «*Квіти... квіти... квіти... Веремія квітів*» [1, с. 224];

4) вставні слова та конструкції: «*Відтак, озброївшись, пішов через річку по камінню*» [1, с. 58]; «*І мусив собі признатися тоді (і увесь час потім це враження його переслідувало) – враження від командира дивізії було досить таки кепське, погане*» [1, с. 239].

Трапляються у романах і лексичні повторення із синтаксичним поширенням [13]: «*Здається щось десь горить. Десь близько. Але байдуже. Нехай. Обезволіле тіло, розбите утomoю й болем, палене пекельним вогнем зсередини, зовсім не реагує на мляву думку про те, що десь щось горить. Нехай горить. Нехай. Нехай увесь світ горить*» [1, с. 223].

Типовими структурами у романах Івана Багряного є номінативні речення. Наприклад: «*Втома. Він почав розуміти, що таке втома... Тигри. Страшне божество, смугасте шкірою, а ще смугастіше репутацією... Непрі. Несходимі, незміряні*» [1, с. 52]. Поширене речення, що слідує за номінативним, розкриває, поширює його зміст. Такі речення за змістом є лаконічними і конкретними.

Також у своїх творах письменник вдавався до парцеляції (розчленування єдиних структур): «*Один так клене, а другий сидить мовчки. Похнюплено*» [1, с. 293]; «*Це він тут лежав місяці, а може, й роки, чекаючи на нього, чекаючи свого призначення. І дочекався... По голому кряжу, по становищу, вигналися три вершники черідкою. І стали... Чекаючи їх, Григорій нікуди не ходив уже, а сидів з самого ранку на призьбі і виглядав. І хвилювався*» [1, с. 74]. Така парцеляція створює ефект динамізму й виконує у тексті емоційно-експресивну функцію, увиразнюючи головне. Найчастіше парцеляції зазнають означення, додатки та обставини: «*Десь нагло розітнувся далекий рев. Лютий і страшний*» [1, с. 61]; «*Ніч. Чорна, безмежна ніч*» [1, с. 23]. Такі парцельовані конструкції доповнюють та уточнюють інформацію простого речення.

Конструкції з однорідними членами речення посідають важливе місце серед експресивних синтаксичних структур [101]. У реченнях однорідними можуть бути **підмети:** *Утікають ліси, і пустелі, і гори...* [7, с. 23]; **присудки:** *Ешелон вилетів до синього моря і зі скреготом став* [7, с. 13]; **додатки:** *Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне у власника того понурого голосу в тих мерехтливих очей* [7, с. 4]; **означення:** *Віз заколисуючи, екзальтованих пасажирів день в невідомий і вимріяний, казковий рай, в дивне золоте ельдорадо* [7, с. 19]; та **обставини:** *На команду варту*

заметушилась **навколо** порожнього **ешелону** і по всій **території** [7, с. 19].

Поєднуються однорідні члени речення за допомогою сполучників сурядності, інтонації або безсполучниковим зв'язком. Наприклад: **Широкими і незграбними літерами** було написано [6, с. 534]; **Фантастичні, реальні, дивовижні** аксесуари нерозшифрованої легенди – таємничої легенди про зникнення душі [7, с. 6]; Він був глибоко інтелектуальною людиною, **тихою, спокійною і непохитною, фундаментальною** в своїй вірі [6, с. 374].

Такі однорідні конструкції служать для створення портретів і змалювання пейзажів, виділяючи найбільш важливі ознаки того чи того описуваного явища, образу чи дії: **Монументальний, кремезний і могутній**, як сама земля, коваль Чумак [6, с. 8]; Сидить **тиха, задумана, стискає** руками маленький папірець [6, с. 4]; У **бриджах і гімнастерці кольору хакі, шкірних крагах, з планиеткою через плече, з маленькою валізою в руці** – він стояв і посміхався, стріпнувши буйним руським чоботом [6, с. 12]; опис рідного краю: **Через гори високі, через води глибокі, через краї чужі** несходимі мчить воно ластівкою... [6, с. 3]. Зазначені однорідні компоненти стилістично увиразнюють текст, роблячи його більш живим та динамічним [10].

Типовими однорідними рядами, використаними у творах, є **дієслівні ряди**, які передають динаміку та конкретику твору: *А оце вже нове – кукурудзяний чагарник підходив аж до двору, а потім переступав через парканчик і заповнював собою весь двір, обступивши хату щільним муrom* [6, с. 23].

Яскравість та виразність характеристик персонажів, предметів та явищ підсилюють **прикметникові однорідні ряди**: *Уявлюваний замученим каторжником, обдертим, і худим, і нещасним, він тим часом мав вигляд гордої, сильної й високопоставленої особи* [6, с. 14].

Іменникова однорідність у творах підкреслює масштабність зображуваного: *Тож не хмари, то казкові баскі коні, і вичитані з книжок горбаті верблюди, і фантастичні слони і кораблі* [6, с. 45].

У романі «Сад Гетсиманський» було виділено конструкції з відокремленими членами. Дієприслівниковий зворот у таких конструкціях на початку речення найчастіше виступає в ролі:

1) **обставини часу**: *Пройшовши цей коридор, вони перейшли в інший, поверхом вище* [6, с. 55]; *Вибравшись над яр, людина йде навпростець* [6, с. 565]; *Дійшовши до столу, Нечасва обернулась і наставила очі на Андрія* [6, с. 607];

2) **обставини способу дії**: *Тісно притискаючись один до одного, вони кружляють по ньому*

межі столітніми дубами, через смуги світла від освітлених вікон собору [6, с. 36]; *Закусивши до крові губи, з піною на устах Андрій вже бився, як епілентик...* [6, с. 875];

3) **обставини умови**: *Не добившись лікарської допомоги ззовні, вони рятували самі, як могли Андрія* [6, с. 585]; *Не мавши зв'язку з волею, люди хотіли хоч в такий спосіб щось угадати, довідатись* [6, с. 477].

Якщо дієприслівниковий зворот стоїть усереднені речення, то виступає в ролі:

1) **обставини способу дії**: *Гордий сидів, розвалившись за столом, і дивився на Андрія* [6, с. 820];

2) **обставини часу**: *Чемний і ввічливий слідчий, поздоровляючи з перемогою, підсунув папірця для підпису* [6, с. 405];

3) **обставини причини**: *Головацький, підбираючи відповідь, замовкав;*

4) **обставини умови**: *Його шляхетна душа, наткнувшись на цю думку, ставала цапки* [6, с. 435].

А в кінці речення дієприслівниковий зворот зазвичай виконує функцію:

1) **обставини умови**: *Словом, 49-а камера користувалася з деяких благ, обернувши отак наглядача в «християнську віру»* [6, с. 557];

2) **обставини часу**: *А сьогодні прийшов він з самого ранку, тільки-но скінчивши службу в своїй церкві на цвинтарі* [6, с. 5];

3) **обставини способу дії**: *Він помалу розкривається перед Андрієм, деталь по деталі, день від дня, виявляючи часом зовсім непередбачувані свої риси* [6, с. 829];

4) **обставини мети**: *Він помалу пішов понад шеренгами, когось шукаючи очима* [6, с. 865];

5) **обставини наслідку**: *Машина з маркою «Церабкооп» пішла, лишивши по собі переляк у здивованих обитователів* [6, с. 576].

У творі також присутні одиничні дієприслівники, що виступають обставинами способу дії: *Засопівши, фурія взяла течку і почала її гортати* [6, с. 102]; часу: *Опритомнівши, Андрій блідо посміхається й стоїть рівніше* [6, с. 336]; причини: *Стопившись, читець витирає піт і озирається* [6, с. 33].

У романі «Сад Гетсиманський» наявна значна кількість відокремлених обставин, виражених здебільшого дієприслівниковими зворотами або одиничними дієприслівниками. Вони використовуються з метою експресивності тексту.

Отже, у творах Івана Багряного вжито різноманітні експресивні синтаксичні побудови (номінативні речення, парцельовані структури, конструкції з однорідними членами речення, відокремлені обставини та означення). Вони слугу-

ють для увиразнення тексту, підсилення зображуваних образів та явищ, наданню мові твору оригінальності й неповторності.

Висновки. Отже, кожен художній твір Івана Багряного є оригінальним і неповторним. Досягає цього автор за допомогою різноманітних мовностилістичних засобів. Свою індивідуальність письменник виявляє за допомогою синтаксичної побудови речень, стилістично забарвленої лексики.

Найчастіше письменник використовує епітети на позначення кольорів: «сірий», виражений прикметником, характеризує схожість та жалюгідність людей; часто вживаним є прикметник «чорний»; епітет «вогненний» вживано в метафоричних образах для змалювання воєнних катастроф. Завдяки епітетам, читач має змогу глибше сприймати події та страждання героїв.

Оригінального суб'єктивного опису явищ авторів вдається досягти за допомогою метафор, які виконують зображальну та оцінну функції і дозволяють більш точно змалювати зображувані події. Психологічне навантаження змісту тексту підсилюється метафорами, у яких підметом виступає вигук. Саме здатність Івана Багряного виокремити незвичайне в буденному й допомагає йому підсилити ефект, який твір справляє на читача.

Різні за структурою та функційно-семантичним навантаженням, порівняльні конструкції, що визначають ідейний стиль письменника. А найбільш розповсюдженою порівняльною конструкцією є та, що увиразнює психологічний портрет героя.

Не обійшлося без уживання просторово-часової лексики (застарілої, рідковживаної західноукраїнської). Також письменник використовує діалектизми, що слугують радже показником впливу мовного середовища на автора.

Тексти художніх творів письменник наповнював різноманітними синтаксичними побудовами: номінативними, неповними, незакінченими реченнями, конструкціями з однорідними членами та вставними словами або словосполученнями. Трапляються й лексичні повторення із синтаксичним поширенням. Неодноразово Іван Багряний вдається до парцеляції, створюючи ефект динамізму для виконання емоційно-експресивної функції. Вони служать для змалювання образів та пейзажів. Отже, синтаксичні побудови, якими наповнені художні тексти Івана Багряного, слугують для увиразнення тексту, підсилення мови автора, додаючи творам оригінальності і посилення психологічного ефекту на читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Багряний І. Вибрані твори/І. Багряний; вступ. ст., упоряд. і прим. Г. М. Жуковська. Київ : Книга, 2007. 368 с.
2. Багряний І. Вибрані твори/І. Багряний. Упор., передм. та комент. М. Балаклицький. Київ : Смолоскип, 2006. 687 с.
3. Багряний І. «Сад Гетсиманський». Київ : Наукова думка, 2001. 548 с.
4. Багряний І. Людина біжить над прірвою : електронна книга. 535 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=26> (дата звернення 31.03.2023).
5. Багряний І. Огненне коло : електронна книга. 207 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=27> (дата звернення: 20.02.2023).
6. Багряний І. Сад Гетсиманський : електронна книга. 915 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=29> (дата звернення: 31.03.2023).
7. Багряний І. Тигролови : електронна книга. 409 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=30> (дата звернення: 28.03.2023).
8. Братусь М. Кольористичний епітет як ознака тоталітарної доби (За творами Івана Багряного) : стаття. 2016. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20161225-koloristichnij-epitet-yak-oznaka-totalitarnoyi-dobi-za-tvorami-ivana-bagryanogo> (дата звернення: 06. 04.2023).
9. Вакуленко Г. М. Функціонально-стильові особливості речень з однорідними членами в романах Івана Багряного. *Література та культура Полісся*. 2019. Т. 96, № 13. С. 214–221. DOI: <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2019-13f-96-214-221> (дата звернення: 10.04.2023).
10. Завальнюк І. Функціонально-стилістична специфіка домінантних лінгвоструктур у творах Івана Багряного. *Вінниця*, 2012. С. 203–209. URL: https://library.vspu.edu.ua/polki/akredit/kaf_1/zavalnuk2/pdf (дата звернення: 11.04.2023).
11. Олексенко В. П. Текстотвірна роль метафори в організації образно-змістової структури роману «Сад Гетсиманський» Івана Багряного. *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)* : літературно-науковий збірник. Херсон : Просвіта, 2015. С. 73–93. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/1946> (дата звертання: 15.04.2023).
12. Прокопчук Л. Порівняння в мовотворчості Івана Багряного: стаття. URL: <https://surl.li/xpqqqv> (дата звернення: 17.04.2023).
13. Сологуб Н. Мовні реалії іншого часу і простору (про особливості слововживання у творах Івана Багряного) : стаття. 2011. № 74. С. 81–86. URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/37148> (дата звернення: 17.04.2023).